

OLGA BARABASZ-REWAK

ВИБРАНІ АТРИБУТИВИ БОГА У СВІТЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПСАЛТИРЯ ІВАНА ОГІЄНКА

Різномасштабні дослідження мовної картини світу (МКС), яка закріплює результати пізнання людиною світу і часопросторових параметрів буття, водночас співстворючи сприйману дійсність, займають чільне місце серед важливих завдань сучасної етнолінгвістики у її східній (слов'янській версії). У дослідженнях цих мовознавців назва й трактування обсягу та методології дисципліни відрізняються від практики західних, здебільшого англословянських, авторів (див. Głaz, *Koncepcja etnolingwistyki*; Głaz, *Etnolingwistyka*; Bartmiński; Жайворонок; Конобродська; Кісь; Юдін). Проте одним із центральних понять залишається 'мовна картина світу' (МКС), витoki якого сягають праць Вільгельма фон Гумбольдта та його ідеї антропоцентричності мови. Судження Гумбольдта про те, що різні мови за своєю суттю і впливом на пізнання й почуття виявляються у дійсності різними світобаченнями (Gumboldt 370), заклало теоретичне підґрунтя поняття МКС, яке в науковий обіг увів Лео Вайсгербер і на підставі якого побудував свою теорію мовної картини світу (*Weltbild der Sprache*). Досить радикальний розвиток це поняття отримало у концепції Сепіра-Уорфа, яка стверджує детермінацію мисленнєвих і культурних процесів носіїв мови конкретними моделями, схе-

---

ОЛЬГА БАРАБАШ-РЕВАК, кандидат філологічних наук – Вроцлавський університет, Інститут слов'янської філології, відділ українознавства; адреса для кореспонденції: ul. Pocztowa 9, 53-313 Wrocław; електронна пошта: olga.barabasz-rewak@uwr.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5418-3947>

OLGA BARABASZ-REWAK, Doctor in linguistics – University of Wrocław, Institute of Slavic Philology, Department of Ukrainian Studies; correspondence address: ul. Pocztowa 9, 53-313 Wrocław; e-mail: olga.barabasz-rewak@uwr.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5418-3947>.

OLGA BARABASZ-REWAK, doktor językoznawstwa – Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filologii Słowiańskiej, Zakład Ukrainistyki; adres do korespondencji: ul. Pocztowa 9, 53-313 Wrocław; e-mail: olga.barabasz-rewak@uwr.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5418-3947>.

мами їхньої рідної мови. На слов'янському ж ґрунті основоположником теорії мовної картини світу є український дослідник Олександр Потебня (див. Potebnya). Розвиваючи теорію В. Гумбольдта, він запропонував власну філософію мови, зосереджуючи увагу на ролі слова та доводячи, що саме слово є засобом сприйняття думки, а найменші відмінності в мовах по-особливому впливають на спосіб мислення. Оскільки для вченого важливим був культурний вимір мовного релятивізму, в такому контексті з'являється у його працях поняття 'внутрішньої форми' слова. Послідовник О. Потебні Юрій Шевельов зазначав, що «внутрішня форма (форми) – це спосіб існування і безнастанного виявлення колективного світовідчуження (світогляду) даної народности» (Копоненко 48). Вона забезпечує діяльність духу народу, в ній людина віднаходить світ вже не чужим, а досвідченим іншими носіями рідної культури. О. Потебня звертав увагу на те, що кожне покоління доповнює наявну картину світу новими аспектами, відтак не був залежний від тези про цілковите визначення системи культури мовою, на відміну від гіпотези Сепіра-Уорфа.

Усі наступні опрацювання поняття 'МКС' певним чином повторюють гумбольдтівське твердження про те, що кожна мова відбиває відповідний спосіб сприйняття й організації світу, і носії різних мов сприймають світ по-різному, крізь призму рідної мови (сучасні праці В. Жайворонка, В. Кононенка, В. Конобродської, В. Мойсієнка, Р. Кіся, Н. Данилюк, М. Жуйкової, Л. Лисиченко, Т. Космеди, Ж. Соколовської, О. Сімович, Є. Бартмінського, Й. Мацькевич, С. Небжеговської, Я. Анусевича, А. Домбровської, М. Пайсерт, М. Толстого, С. Толстої, С. Нікітіної, Ю. Апресяна, Є. Кубрякової та ін.). Можемо виокремити ширшу дефініцію МКС як сукупність уявлень народу про дійсність на певному етапі її розвитку, зафіксованих у значеннях мовних одиниць. Це мовне членування світу, впорядкування предметів і явищ, закладена у системних значеннях слів інформація про світ. Єжи Бартмінський, подаючи визначення МКС, підкреслює, що це «закріплена у мові інтерпретація дійсності, яку можна виділити у вигляді комплексу суджень про світ. Вони можуть бути або виражені в самій мові (у її граматичних формах, лексиці, клішованих текстах), або імпліковані її формами й текстами» (Sydyachenko, 255). М. Кочерган пропонує визначати МКС як «спосіб відбиття реальності в свідомості людини, який полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу» (Kocherhan 430).

Найбільш зумовленою категоризаціями матеріального світу та соціальними факторами виявляється саме лексична система мови (див. Fedyk).

Значення слів становлять інтерпретацію та інкультурацію дійсності, тому конкретне дослідження лексики є прагненням до розкриття МКС. Виявляючи внутрішні зв'язки між усіма рівнями значення, можна розкрити логіку того «образу», який закріплений за словом у свідомості мовців. Досконале оперування лексичною системою становить і передумову створення адекватного перекладу художнього тексту, коли необхідно враховувати, що в його рамках взаємодіють один з одним такі феномени, як «мовна особистість» і «МКС». Зокрема, це стосується культурно маркованої лексики: оскільки перекладач завжди виступає в ролі ретранслятора мови і культури, то від його мовної та культурної компетенції залежать точність і ефективність комунікації. Об'єктивне ж вираження змісту оригіналу можна здійснити лише тоді, коли перекладач проведе доцільний відбір лексичних одиниць зі складу мови перекладу, необхідних для правильного тлумачення першотвору. Складність вирішення цього завдання зумовлюється природою лексичних одиниць, їхнім семантичним багатством. Завдання перекладача полягає в тому, щоб знайти потрібну лексичну одиницю, яка би відповідала одиниці мови оригіналу, тобто мала б те ж значення, те ж стилістичне забарвлення і викликала б у перекладача відповідні асоціації.

Уся складність цього питання набуває особливої важливості в контексті перекладу біблійних текстів. В українських дослідженнях релігійного стилю біблійні тексти користуються найбільшою популярністю (П. Мацьків, Т. Вільчинська, Д. Степовик, Н. Бабич, М. Демський, О. Демська, Н. Сологуб, Л. Ткач, О. Дзера та ін.). Серед повних перекладів *Святого Письма* українською мовою (детальніше див. Dзера)¹ вирізняється саме твір Івана Огієнка з огляду на науковість перекладу з оригінальних мов та надважливу роль у процесі формування літературної мови. Розуміючи всю складність завдання перекладача, Іван Огієнко ставив перед собою завдання якомога точніше передати зміст оригіналу, дбаючи передусім про змістову точність цілого ряду багатозначних слів, і забезпечити переклад милозвучною, сучасною літературною мовою (див. Іларіон). Як стверджує П. Мацьків, саме Огієнкові «судилося зробити найдосконаліший переклад з першооригіналу» (Mats'kiv, «Ukrayins'ki perekłady Bibliyi» 168). Праця митрополита Іларіона набула виняткового наукового і світоглядного значення ще й тому, що переклади національними мовами визначають особливості

¹ Детальний історичний огляд українських перекладів Біблії, починаючи від Переяславського Євангелія і до перекладів XXI ст., пропонує О. Дзера у статті «Історія українських перекладів Святого Письма» (2014), де окреслює також відмінність підходів до перекладу і проблему їхньої різночасової рецепції.

біблійних мовних картин світу носіїв. Відтак актуальність дослідження вибраного фрагмента мовного образу Бога у псалмах вбачаємо у виборі саме Огієнкового текстового ареалу. Залучення поряд із методами традиційної семантики також методів когнітивної лінгвістики дає змогу комплексно розглянути досліджуване явище як на внутрішньомовному, так і на позамовному рівнях. Такий підхід забезпечує розгляд парадигматичних, синтагматичних відношень в межах окресленої проблеми та застосування когнітивних, аксіологічних механізмів дослідження (див. Mats'kiv, *Kontseptosfera* 199). Аналіз мовних даних, які **експліцитно та імпліцитно виражають характеристику** 'основні ознаки' Бога, у світлі концепції профілювання Є. Бартмінського дозволить прослідкувати багатство й різноаспектність Огієнкового україномовного наповнення старозавітного образу Бога та його позитивну аксіологію. Нижче пропонуємо часткові² результати аналізу деяких способів вербалізації семантики 'атрибутиви' Бога Ізраїля. Це один із головних елементів мовного образу Бога, який характеризується у псалмах високою частотністю та свідчить про глибоке закорінення у свідомості мовців. Іван Огієнко у своєму перекладі застосував цілу скарбницю мовних засобів, які вербалізують ментальні установки народів Сходу щодо Бога і стосунків людини з Богом. Пропоновані атрибутиви розміщуємо відповідно до частотності функціонування в тексті *Псалтиря*. Розуміючи обмеженість такого аналізу, абсолютно не претендуємо на вичерпність викладу та висновків.

Одним із найчастотніших атрибутивів є 'всемогутній/джерело людської сили'. Семантику 'сила Божа' експліцитно реалізують словосполучення *силою оперезав, підперізуєш силою* («Бог мене силою оперезав» (Пс 17:33), «Ти ж для бою мене підперізуєш силою» (Пс 17:40), *зробить сильним* («В день недоли (...) зробить сильним тебе» (Пс 19:2-3), *зміцняй стопи* («Зміцняй стопи мої на дорогах Твоїх, щоб кроки мої не хиталися» (Пс 16:5). Семантика Божої всемогутності корелює зі значенням 'божественне походження сили праведного': «Будь-яка людська сила походить від Бога, чи то звичайна життєва сила, надзвичайна фізична сила чи воєнна міць ворожої армії» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Сила*, пор. *Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, статті: *Сила, сильный*). Імпліцитно значення 'отримати божественну силу' пов'язане зі семантикою 'відродження' і 'радість', що в контексті праведників реалізують словосполучення

² З огляду на обмежені можливості публікації в пропонованому тексті взято до уваги базу цитат із перших двадцяти псалмів джерела *Книга Псалмів*, сформовану методом суцільної вибірки. Застосовано систему скорочень типу Пс 1:6, де 1 – номер псалма, 6 – номер вірша.

голову/мене підіймаєш («мою голову Ти підіймаєш!») (Пс 3:4), «Ти, що мене підіймаєш із брам смерті» (Пс 9:14), *веселиться силою* («Господи, силою Твоєю веселиться цар» (Пс 20:2): «Емоційна послідовність у цих псалмах виражена архетипом смерті й відродження людського духа [...] Бог часто прославляється за визволення автора від смертельної небезпеки» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Возрождение*). Семантику 'Бог – єдине джерело безпеки й перемоги' виражають словосполучення *даєш жити безпечно* («Ти, Господи, єдиний даєш мені жити безпечно» (Пс 20:2), *з Тобою поб'ю, з Богом проберусь* («Бо з Тобою поб'ю я ворожого відділа, і з Богом своїм проберусь через мур» (Пс 17:30). «Коли людина не в силі зробити більше нічого, Бог приходять на допомогу (Іс 41:12 і наст.), причому так, щоби було зрозуміло, що діє Він один» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], статті: *Сила, крепость*). «[Апостол] Павло протиставляє силу, яку людина знаходить у Бозі, безсиллю, на яке людина приречена без Бога; з Богом можна переможно змагатися самому проти тисячі» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], статті: *Сила, крепость*). Це підтверджують і контексти «*Бог (...) дорогу мою учинив непорочною, Він зробив мої ноги, мов у лані, і ставить мене на висотах моїх*» (Пс 20:8), «*Ти чиниш широким мій крок підо мною, і стопи мої не спиткнуться*» (Пс 17:37). Всі мовні засоби містять позитивну аксіологію аналізованого ментального об'єкта та семантику 'незамінність у житті людини'.

Наступним важливим і частотним атрибутивом Бога є 'захисник/рятівник, опора'. Оскільки «найчастіше захист у Біблії пов'язаний із Богом» (Rayken, *Защита*), то «однакові епітети функціонують у спільнотній і особистій молитві [...]: «твердия» або просто «захист», «щит» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Бог*). «У деяких псалмах Божа непорушність представлена як захист, прибіжище для праведного, що молиться про Божу допомогу» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Истина*). Тексти псалмів засвідчують надзвичайно частотну експліцитну реалізацію семантики 'захист/порятунок від фізичних і духовних ворогів'. Серед різних лексем, які виражають це значення, вирізняється слово *скеля*: «Завдяки своїй міцності скеля – таке саме надійне прибіжище, як і гора для втікача. Заглиблення в скелі дає прибіжище і спасіння (Єр 48:28). Бог іменується скелею Ізраїля, бо забезпечує йому спасіння» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Скала*), що однозначно підтверджує контекст «*Мій Бог моя скеля, сховаюсь я в ній*» (Пс 17:3). Іншими частотними способами вираження вказаної семантики у перекладі Огієнка є іменники *щит, слава* («Але Господи, щит Ти для мене та слава моя»

(Пс 3:4), *скеля* («і хто скеля, крім нашого Бога» (Пс 17:32), *башта* («Він башта моя!») (Пс 17:3), *охорона* («Раду вбогого ганьбите ви, та Господь охорона йому» (Пс 13:6), *опертя* («Напали на мене вони в день нещастя мого, та Господь був моїм опертям» (Пс 17:19), *твердиня, притулок* («твердинею буде Господь для пригніченого, в час неволі притулком» (Пс 9:10). Семантика Бога-твердині корелює з воєнними реаліями Сходу та історією відносин Бога з Ізраїлем: «Давид не лише зі слуху знав різні твердині, тому, назвавши Бога своєю твердинею, він мав на думці міцні стіни й високі оборонні споруди – надійне місце, куди не проникне жодне зло (...) Бог часто захищав Давида фізично, проте коли Давид і інші старозавітні автори називали Бога своєю твердинею, то, в першу чергу, висловлювали думку про Бога як непереможну силу своєї душі, джерело надії та спасіння, яким не може загрожувати жоден ворог, матеріальний чи духовний» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], статті: *Крепость, твердыня*).

У своєму перекладі Іван Огієнко активно використовує й дієслівні форми на позначення семантики 'опора, захист': *опирається* («На Тебе слабій опирається» (Пс 9:35), *підіпре (підпирає)* («з Сіону тебе підіпре» (Пс 19:2-3), «Ти долю мою підпираєш!» (Пс 15:5), *охорониш* («Ти їх охорониш, і будуть радіти Тобою, хто любить Ім'я Твоє» (Пс 5:12), *бережеш* («Ти від бунту народу мене бережеш» (Пс 17:44), а також *хорони* («Хорони мене, Боже, я бо до Тебе вдаюся!») (Пс 15:1), *збережи* («Мечем Своїм душу мою збережи від безбожного» (Пс 16:13), *заховай* («від свавільців Свого раба заховай» (Пс 18:14), *поставлю в безпеці* («говорить Господь, поставлю в безпеці того, на кого розтягують сітку» (Пс 11:6), *пошле поміч* («Він пошле тобі поміч із святині» (Пс 19:2-3). «Кожне з цих слів багато разів співвідноситься з поняттям захисту, хоча саме слово «захист» може не використовуватись» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Защита*). Семантика 'захисту' тісно пов'язана з визволенням від бідування/ворогів, що в Старому Завіті означає один із елементів спасіння, а Ягве постає «Спасителем Ізраїля» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Спасение*): «Бог рятує, в першу чергу, від злої долі та бідування, від природних чи національних катастроф, від ворожих сил [...] Людина рятується від залежності, опиняючись у стані благополуччя чи благословення» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Спасение*). Відтак в рамках однієї мисленневої моделі 'захисту' розглядаємо атрибутив-корелят 'рятівник (спаситель)', експліцитно виражений у текстах псалмів дієсловами-синонімами *рятуєш* («Бог [...] що рятує мене від моїх ворогів» (Пс 17:49), *врятував* («Він мене врятував» (Пс 17:20), *визволи, спаси* («Вернися, о Господи, визволи душу мою, ради ласки Своєї

спаси Ти мене» (Пс 6:5), *спасаєши* («народ із біди Ти спасаєш» (Пс 17:28) і дієприкметником *визволений* («Я кличу: Преславний Господь, і я визволений від своїх ворогів!») (Пс 17:4). Значення ‘визволення від ворожого утиску’ містять дієслова *узяв*, *витаг* («Він простяг з висоти Свою руку, узяв Він мене, витяг мене з вод великих» (Пс 17:17-18). Відтак «спасіння та визволення» означають усунення і відновлення первісного стану благодаті (Дії 4:28; Еф 1:4, 11 та ін.)» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, стаття: *Спасение*). Імплицитно семантику порятунку від ворогів виражають речення «*Повернув Ти до мене плечима моїх ворогів*» (Пс 17:41), «*Ти їх обернеш плечима до нас, на тятивах Своїх міцно стріли поставиш на них*» (Пс 20:13).

У тісній кореляції зі семантикою ‘Бог – спаситель у боротьбі з ворогами’ можна розглядати наступний атрибутив Бога ‘*переможний*’. Ціла історія спасіння – це дорога, що веде до остаточної перемоги Бога. «Силу свого Бога ізраїльтяни бачать спершу на рівні своїх воєнних успіхів. У їхніх очах перемога Бога над злом тождана їхній перемозі на ворогом. Коли вони воюють, становлять «Господнє військо» (Вих 12:41). Відтак, сам Ягве б’ється за них, забезпечуючи перемогу» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Победа*). Значення ‘перемагати ворогів’ найчастіше реалізують дієслова *знищив* («безбожного знищив» (Пс 9,6), *валиш* («валиш під мене моїх вороголюбників» (Пс 17:40), а також лексеми зі семантикою ‘сміх’ *посміється*, *висміє* («Але Той, Хто на небесах пробуває посміється, Владика їх висміє!») (Пс 2:4-5), оскільки «Бог сміється з людей, які в безсильній злобі повстають проти Нього» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, стаття: *Смех*). Рідше семантику ‘перемога’ імплицитно виражають дієслова *разиш* («Ти разиш усіх ворогів моїх в щоку» (Пс 3:8) або *крушиш* («зуби грішникам крушиш» (Пс 3:8). Оскільки зуби – це «символ безжалісних методів і форм управління, які використовує гріховна влада для знищування праведників» (*Slovar' dukhovno-obraznogo znacheniya slov*, стаття: *Зуб(ы)*), то «вибити когось зуби значить завдати йому поразки. Зуби грішників вибито, тому вони не можуть ними скористатися для захоплення слабих/праведних, які вірять у Бога [...] Коли затріумфує справедливість, зуби зла буде вирвано, тобто влада зазнає фіаско» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Зуб(ы)*). Подібну семантику ‘повне знищення’ виражає контекст «*Він спустить дощем на безбожних горюче вугілля, огонь, і сірку, і вітер гарячий*» (Пс 10:6). Значення ‘всепереможний’ реалізує також конструкція ‘вигер ім’я на вічні віки’ («безбожного знищив, ім’я їхнє Ти вигер на вічні віки!») (Пс 9:6), яка корелює зі семантикою ‘смерть’, оскільки виключення імені з канону означало для ізраїльтян найбільше збездощення особистості й вик-

реслення її зі збірної пам'яті поколінь, що було тотожне смерті (пор. *Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], статті: *Имя, название*).

Одним із головних атрибутів Бога є *'справедливий, правдолюбний суддя'*. «Справедливість – поняття, пов'язане зі законом, тому Божа справедливість розкривається переважно у Старому Завіті» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], статті: *Справедливость, правда, правосудие*). «Божий промисел скерований на спасіння Свого народу, і Господь звершує це спасіння судом і милістю, в любові й гніві, зцілюючи і вражаючи [...] Чим краще пророки усвідомлювали недосконалість людської праведності й гріх Ізраїля, тим чіткіше вони розуміли, що дарований Божою милістю завіт Бога з Його народом є плодом Божої справедливості» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, статті: *Справедливость, праведность*). Відтак мовні засоби зі значеннями *'справедливість'* і *'правдолюбність'* часто функціонують поруч у вузькому контексті: «*Бо Господь справедливий, кохає Він правду*» (Пс 10:7); «*Ти на троні суддевім сидів, Судде праведний!*» (Пс 9:5). Семантику *'справедливість/правдолюбність'* експліцитно виражають мовні засоби на позначення Божого закону, який ототожнюється зі самим Ягве: «*Справедливі Господні накази*» (Пс 18:9); «*Присуди Господа правда*» (Пс 18:10); «*Провадь мене, Господи, в правді Своїй*» (Пс 5:9). Значення *'справедливість'* тісно переплетене з поняттям Божого суддівства, що знаходить вияв у поляризації назв Божих дій щодо праведних і злочинців: «*Із справедливим поводишся Ти справедливо, із чесним по-чесному, із чистим поводишся чисто*» (Пс 17:26-27); «*Господь заплатив був мені за моєю справедливістю*» (Пс 17:25); «*всіх злочинців ненавидиш Ти*» (Пс 5:6); «*Перед очима Твоїми не втримаються гультяї*» (Пс 5:6). У Старому Завіті Бог-суддя корелює з Богом-воїном, що здійснює безжалісний суд. Семантика його біполярних дій – *'помста грішникам'* і *'пам'ять про праведних'* – отримує таке мовне вираження: «*Бог, що помсти за мене дає*» (Пс 17:48); «*Через утиск убогих, ради стогону бідних тепер Я повстану, говорить Господь*» (Пс 11:6); «*Усі жертви твої пам'ятати Він буде*» (Пс 19:4). Божий суд показаний як результат законного гніву. Іноді може видаватися, що в ньому виявляється неконтрольований вибух емоцій, однак Біблія свідчить, що в Божому суді проявляються своєчасність і пропорційність. Можна ствердити, що Бог-суддя наділений ще одним атрибутом – *'терплячий'*: «*Терпіння Бога сприяє також процесові накопичення достатньої кількості доказів, що чинять неминучими і остаточними осудження зла й виправдання праведності*» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], статті: *Суд, наказание, правосудие*). Про це свідчать контексти псалмів «*карає Він вчинки криваві,*

про них пам'ятає, і не забуває Він зойку убогих» (Пс 9:13); *«спостерігаєш злочинство та утиск, щоб віддати Своєю рукою»* (Пс 9:35); *«вислуховує ухо Твоє, щоб дати суд сироті та пригніченому»* (Пс 9:38-39).

Атрибутив *‘гнівливий, страшний’* – це «наслідок Вищої Божої Закономірності – справедливого покарання людини за відкидання, порушення Божої Волі, за невиконання Його Заповідей. Гнів Божий проявляється дією Його Законів, якими завжди керує всеохопна Любов Бога-Отця до Свого Творіння – людини. Гнів Божий – це також наслідки людського несприйняття пересторог голосу сумління, розуму, наслідки відкидання Волі Божої, яку звіщають Праведники» (*Slovar' dukhovno-obraznogo znacheniya slov*, стаття: *Гнев*). Експліцитно семантику *‘гнів’* виражають іменники *гнів, пересердя, сваріння* («Устань же, о Господи, в гніві Своїм» (Пс 7:7), «відкрились основи вселенної, від сваріння Твого, о Господи» (Пс 17:16), «настрашить їх Він у Своїм пересерді» (Пс 2:4-5) та дієслово *гнівається* («на злого Бог гнівається» (Пс 7:12). Наслідком гніву Божого, спричиненого порушенням закону, є смерть і все, що її супроводжує. У семантичній структурі лексеми *гнів* міститься сема *‘запальний’*, що корелює з поняттям *‘вогонь’*: «Бога порівнюють із вогнем не лише через Його славу чи сіяння Його образу, але й через силу Його гніву, що пожирає грішника, як вогонь солому» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, стаття: *Огонь, огненный*). «Це покарання людини за порушення Волі Божої ототожнюється з вогнем, який може остаточно обірвати життя, відібравши шанс Вічного Життя» (*Slovar' dukhovno-obraznogo znacheniya slov*, стаття: *Пламя*). Відтак значення *‘гнів’* виражають мовні засоби зі семами *‘вогонь’* і *‘нищити’*: *запалився* («Він запалився від гніву» (Пс 17:8), *огненна піч* («На час гніву Свого Ти їх учиниш огненною піччю» (Пс 20:10), *понищить* («Господь гнівом Своїм їх понищить» (Пс 20:10), *вигубиш* («Ти вигубиш плід їхній із землі» (Пс 20:11). «Однак Божий гнів не супроводжується втратою самоконтролю, він просто виражає Божу волю та проявляється конкретними діями відповідно до ситуації» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Гнев*). Атрибутив *‘гнівливий’* корелює також зі семантикою *‘гучний’*, яку реалізує дієслово *загримів* і словосполучення *голос подав* («Господь загримів у небесах, і Всевишній Свій голос подав» (Пс 17:14) на позначення гучности Божого голосу в моменти гніву.

Високою частотністю в текстах псалмів наділений атрибут *‘Бог, Який слухає/відповідає’*: «Людина в молитві просить Бога почути її, тобто виконати її моління. Бог не слухає неправедних і грішників (Іс 1:15; Міх 3:4). Але Він слухає бідного, вдову й сироту, смиренних, в’язнів (Вих 22:22-26;

Пс 9:38; 101:21; Як 5:4). Він слухає праведних, бо ті благочестиві і творять Його волю (Пс 33:16, 18; 1 Петр 3:12), бо вони просять за волею Його» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Слушать*). «Бог чує не тільки зойк гнобленого народу (Вих 3:7), його плач і стогін (Пс 6:9; Пс 101:21), нарікання (Вих 16:7; Чис 12:2), але і його молитви, хвалу і прохання (3 Цар 8:28)» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, статті: *Слушать*; *слышать*). Відтак перший компонент ознаки 'Бог, Який слухає' виражений найчастіше експліцитно дієсловами *слухає*, *вислухає*, *вислуховує* («Ти слухаєш, Господи, ранком мій голос» (Пс 5:4), «Благання моє Господь вислухає» (Пс 6:9-10), «Бажання понижених [...] вислуховує ухо Твоє» (Пс 9:38), *чуєш*, *почує*, *почув* («Бажання понижених чуєш Ти» (Пс 9:38), «Він почує мій голос із храму Свого» (Пс 17:7), «почув Господь голос мого плачу» (Пс 6:9-10), а також конструкцією «*доходить мій зойк [...] в уші Йому!*» (Пс 17:7). Другий компонент, 'Бог, Який відповідає', реалізують дієслова *озветься* («Своїм голосом кличу до Господа, і Він озветься зо святої Своєї гори» (Пс 3:5), *відповіси* («Я кличу до Тебе, бо відповіси мені, Боже» (Пс 16:6), словосполучення *дає відповідь* («спасає Господь помазанця Свого, дає йому відповідь з неба святого Свого» (Пс 19:7). Семантика 'давати відповідь' пов'язана зі значенням 'Бог – живий': «Бог [...] відповідає словом і ділом на зов Своїх слуг, тоді як ідол на всі взивання не дає жодної відповіді. Господь відповідає, як тільки почує» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, статті: *Ответ*; *отвечать*).

Ознаку 'бездоганний, досконалий' у текстах псалмів виражають прикметники на позначення того, що виходить від Бога. Самого Бога не називають досконалим, оскільки «Божа досконалість займає особливе місце, будучи мірилом, яке встановлює норму» (*Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, статті: *Совершенство*; *совершенный*). Тому в івриті слово «досконалість» стосується лише Його створінь, Закону (Пс 18:8) та Його доріг (2 Цар 22:31). Відтак, указану семантику виражають прикметники *чиста* («Заповідь Господа чиста» (Пс 18:9), *очищене* («слово Господнє очищене» (Пс 17:31), *досконалий* («Господній Закон досконалий» (Пс 18:8) і порівняльна конструкція *чисті, як срібло* («Господні слова слова чисті, як срібло» (Пс 11:7), вказуючи на відповідний атрибутив самого ідеального Творця.

Найменш частотною в початкових псалмах є ознака Бога 'високий, недосяжний'. Ця ознака рідко виражена експліцитно субстантивованим прикметником *Всевишний* («Всевишний Свій голос подав» (Пс 17:14). Найчастіше її імпліцитно виражають синонімічні конструкції з елементом *хмара* або *гора*: *хмара під ногами* («хмара густа під ногами Його» (Пс 17:10), *мешкання Його*

– *хмари* («мешкання Його густі хмари» (Пс 17:12), *озветься з гори* («Він озветься зо святої Своєї гори» (Пс 3:5), *мешкати на горі* («Хто мешкати може на святій Твоїй горі?» (Пс 14:1). Іншим однаково частотним мовним засобом вираження вказаної семантики є словосполучення з іменником *небеса* (рідко – *небо*): *на небесах пробуває* («Але Той, Хто на небесах пробуває посміється» (Пс 2:4), *слава понад небесами* («Слава Твоя понад небесами» (Пс 8:2), *престол на небесах* («престол Його на небесах» (Пс 10:4), *загримів у небесах* («І Господь загримів у небесах» (Пс 17:14), *дивиться з неба* («Господь дивиться з неба» (Пс 13:2). Іноді форма *небеса* виражає поширене на Сході уявлення про множинність небес, розташованих одне над іншим (пор. 2 Кор 12:2; Еф 4:10). Це своєрідний погляд у глибину та правдиву дійсність нашого всесвіту, який цілком підвладний Богові і пронизаний Його існуванням. Вислів *на небесах пробуває* символізує Його всевідання та могутність. «Образ небесного житла Бога вказує передовсім на Його недосяжну трансцендентність, але також він означає зовсім близьку Його присутність, схожу до всеохопної присутності небес довкола людини [...]. Небеса – символ спасіння, приготованого для землі» (*Slovar' bibleyskogo bogosloviya* [Леон-Дюфур], стаття: *Небо*). Мотив перебування Бога на горі, яскраво підтверджений у текстах псалмів, міститься в рамках верхньої (позитивної) частини аксіологічної схеми 'верх–низ'. «Божа гора володіє всіма атрибутами гір, до яких додаються ще деякі особливі: це – святе місце (Вих 19:23; Іс 11:9), на якому перебуває та царює Бог, надзвичайно грізне місце (Вих 19:23), яке стає місцем радісного прийому праведних (Іс 2:2-4) [...] Хмара і дим на Сіоні – не загроза з боку святої Божої присутності, а спокійні образи присутності Бога, який виводив Ізраїль з єгипетської неволі» (*Slovar' bibleyskikh obrazov* [Rayken], стаття: *Гора*).

Запропонований у статті аналіз семантики лише невеличкої частини мовних засобів, які Іван Огієнко використав для вербалізації складних і містких понять, пов'язаних із атрибутами старозавітного Бога, дозволив пролити світло на багатогранність і різноаспектність мовного образу Бога в українському перекладі Псалтиря. Лексико-граматичні способи вираження семантики 'атрибутиви Бога' у перших двадцяти псалмах є одним із ключових елементів цілісного мовного образу Бога. Виділені ознаки характеризуються у початкових псалмах високою частотністю та свідчать про глибоке закорінення певних світоглядних установок у свідомості авторів. Відтак проаналізовані мовні засоби дозволили виділити як найважливіші такі атрибутиви Бога: 'всемогутній/джерело людської сили', 'захисник, опора' та його корелят 'спаситель', 'Бог, Який слухає/відповідає', 'бездоганний, досконалий',

‘недосяжний, який перебуває на небесах’, а також ‘переможний’ і співвідносні з ним ‘справедливий суддя’ та ‘гнівливий, страшний’. Усі лексичні елементи та лексико-граматичні структури виражають виключно позитивну оцінку аналізованого об’єкта. Проведене дослідження виявило можливі шляхи дальшого вивчення псалмів у лінгвокультурологічному аспекті. Це, зокрема, перспектива детального опису способів вербалізації інших численних ознак у всіх псалмах, ґрунтовний етнолінгвістичний аналіз колекцій, де одним із елементів є Бог, наприклад ‘Бог–людина (грішник/праведний)’, ‘Бог–диявол’. Результати вивчення різних аспектів мовного образу Бога в україномовних текстах псалмів можуть стати важливою частиною широкого дослідження способів осмислення та вираження поняття ‘Бога’ в Старому Завіті, а також базою для порівняльних мовознавчих і богословських студій.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Bartmiński, Jerzy. «Czym zajmuje się etnolingwistyka?». *Akcent*, no. 4 (26), 1986, ss. 16-22.
- Bibleyskaya entsiklopediya Brokgaуza*, red. Rineker Fritts i Gerkhard Maуyer [Біблейская енциклопедия Брокгауза, ред. Ринекер Фритц і Герхард Майер], bible.by/lexicon/brockhaus. Доступ 13.04.2021.
- Bondarchuk, Lyudmyla. «Na shlyakhakh dukhovnoho vyzvolennya ridnoho narodu. (Osoblyvist’ stylyu perekladu «Bibliyi» I. Ohiyenka)». *Ivan Ohiyenko i suchasna nauka ta osvita*, vup. 6, 2009, ss. 14-20. [Бондарчук, Людмила. «На шляхах духовного визволення рідного народу. (Особливість стилю перекладу «Біблії» І. Огієнка)». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*, вип. 6, 2009, сс. 14-20.
- Dzera, Oksana. *Bibliyna intertekstual'nist' i pereklad: anhlo-ukrayins'kyu kontekst*. LNU imeni Ivana Franka, 2017. [Дзера, Оксана. *Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст*. ЛНУ імені Івана Франка, 2017].
- Fedyk, Olha. *Mova yak dukhovnyu adekvat svitu (diysnosti)*. Misioner, 2000 [Федик, Ольга. *Мова як духовний адекват світу (дійсності)*. Місіонер, 2000].
- Głaz, Adam. «Etnolingwistyka daleka i bliska». *Etnolingwistyka*, no. 27, 2015, ss. 7-20.
- Głaz, Adam. «Konsepсja etnolingwistyki według Jamesa Underhilla». *Etnolingwistyka*, no. 26, 2014, ss. 141-154.
- Gumbol'dt, Vil'gel'm fon. «Kharakterazyky i kharakter naroda». *Yazyk i filosofiya kul'tury*, red. Arseniy Gulyga, Progress, 1985, ss. 370-381 [Гумбольдт, Вильгельм фон. «Характер языка и характер народа». *Язык и философия культуры*, ред. Арсений Гулыга, Прогресс, 1985, сс. 370-381].
- Ilarion, mytropolyt. «Bibliya – nayspershe dzhereło dlya vuvchennya svoeyi literaturnoyi movy». *Vira i kul'tura*, № 6 (66), 1958, ss. 13-17 [Іларіон, митрополит. «Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови». *Віра і культура*, № 6 (66), 1958, сс. 13-17].

- Kis', Roman. *Mova, dumka i kul'turna real'nist' (vid Oleksandra Potebni do hipotezy movnoho relyatyvizmu)*. Літопис, 2002 [Кісь, Роман. *Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму)*. Літопис, 2002.
- Kocherhan, Mykhaylo. «Korotkyy terminolohichnyy slovnyk». *Zahal'ne movoznavstvo: pidruchnyk*. Vydavnychuuy tsentr «Akademiya», 2006, ss. 416-442 [Кочерган, Михайло. «Короткий термінологічний словник». *Загальне мовознавство: підручник*. Видавничий центр «Академія», 2006, сс. 416-442].
- Kolesnyk, Volodymyr. «Kompozytsiya Psaltyrya ta literaturna forma psalmiv» [Колесник, Володимир. «Композиція Псалтиря та літературна форма псалмів»], naub.oa.edu.ua/2013/kompozytsiya-psaltyrya-ta-literaturna-formapsalmiv/. Доступ 20. 01. 2021.
- Konobrods'ka, Valentyna. «Ukrayins'ka etnolinhvistyka: na shlyakhu poshuku (Zamist' przedmovy)». *Etnolinhvistychni studiyi*, red. Pavlo Hrytsenko, t. 1, Polissya, 2007, ss. 7-19 [Конобродська, Валентина. «Українська етнолінгвістика: на шляху пошуку (Замість передмови)». *Етнолінгвістичні студії*, ред. Павло Гриценко, т. 1, Полісся, 2007, сс. 7-19.
- Kononenko, Vitaliy. *Ridne slovo: pidruchnyk*. Bohdana, 2001 [Кононенко, Віталій. *Рідне слово: підручник*. Богдана, 2001.
- Knyha Psalmiv*, per. Ivan Ohiyenko [Книга Псалмів, пер. Іван Огієнко], www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/psalmy.html. Доступ р 14.04.2021.
- Lobachova, Iryna. «Linhvostylistychni osoblyvosti ukrayins'kykh perekladiv Bibliyi u XX stolitti». *Filolohichni traktaty*, t. 7, no. 2, 2015, ss. 89-96 [Лобачова, Ірина. «Лінгвостилістичні особливості українських перекладів Біблії у XX столітті». *Філологічні трактати*, т. 7, № 2, 2015, сс. 89-96].
- Mats'kiv, Petro. «Kontseptosfera VON yak vidobrazhennya kontseptual'nykh prostoriv». *Ridne slovo v etnokul'turnomu vymiri*, 2012, ss. 197-203 [Мацьків, Петро. «Концептосфера БОГ як відображення концептуальних просторів». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2012, сс. 197-203].
- Mats'kiv, Petro. «Ukrayins'ki pereklady Bibliyi: semasiolohichnyy aspekt». *Visnyk SumDU*, no. 11 (95), t. 1, 2006, ss. 168-172 [Мацьків, Петро. «Українські переклади Біблії: семасіологічний аспект». *Вісник СумДУ*, №11 (95), т. 1, 2006, сс. 168-172].
- Moroz, Tetyana. *Leksyka perekladiv knyh Svyatoho Pys'ma u konteksti rozvytku ukrayins'koyi literaturnoyi movy v druhiy polovyni XIX – na pochatku XX stolittya: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01*. Chernivets'kyu natsional'nyy universytet im. YU. Fed'kovycha, 2007 [Мороз, Тетяна. *Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2007].
- Ohiyenko, Ivan. «Metodolohiya perekladu Sv. Pys'ma ta bohosluzhbovykh knyh na ukrayins'ku movu». *Yedynomu ustamy: byuletен' In-tu bohoslovs'koyi terminolohiyi ta perekladu L'vivs'koyi bohoslovs'koyi akademiyi*, no. 4, 2000, ss. 2-41 [Огієнко, Іван. «Методологія перекладу Св. Письма та богослужбових книг на українську мову». *Єдиними устами: бюлетень Ін-ту богословської термінології та перекладу Львівської богословської академії*, № 4, 2000, сс. 2-41].
- Potebnya, Aleksandr. *Mysl' i yazyk*, Khar'kov, Tip. Dare, 1892 [Потебня, Александр. *Мысль и язык*, Харьков, Тип. Даре, 1892].
- Slovar' bibleyskikh obrazov*, red. Liloyd Rayken i Dzheymys Uilkhoyt, Tremper Longman [Словарь библейских образов, ред. Лилойд Райкен і Джеймс Уилхойт, Тремпер Лонгман], azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/slovar-biblejskih-obrazov/548. Доступ 10.03.2021.

- Slovar' bibleyskogo bogosloviya*, red. Ksav'ye Leon-Dyufur [Словарь библейского богословия, ред. Ксавье Леон-Дюфур], yakov.works/spravki/4_faith_bible/slovari/ 1970_dufur_00.html. Доступ 23.03.2021.
- Slovar' dukhovno-obraznogo znacheniya slov i izrecheniy Biblii*, red. Volodymyr Khomik, Andriy Khomik i Svitlana Petrova [Словарь духовно-образного значения слов и изречений Библии, ред. Володимир Хомік, Андрій Хомік і Світлана Петрова], bibleword.inf.ua/. Доступ 29.01.2021.
- Sydyachenko, Natalya. «Kontseptsiya movnoyi kartyny svitu Yezhy Bartmins'koho». *Studia linguistica*, вур. 5, 2011, ss. 251-258 [Сидяченко, Наталя. «Концепція мовної картини світу Єжи Бартмінського». *Studia linguistica*, вип. 5, 2011, сс. 251-258].
- Yudin, Olesiy. «Etnolinhvistychnе vyvchennya narodnoyi kul'tury i problema definiyuvannya». *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filolohichna*, вур. 52, 2011, ss. 12-24 [Юдін, Олексій. «Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблема дефініювання». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, вип. 52, 2011, сс. 12-24].
- Zhayvoronok, Vitaliy. *Ukrayins'ka etnolinhvistyka [narysy]*. Dovira, 2007 [Жайворонок, Віталій. *Українська етнолінгвістика : [нарис]*. Довіра, 2007].

ВИБРАНІ АТРИБУТИВИ БОГА У СВІТЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПСАЛТИРЯ ІВАНА ОГІЄНКА

Резюме

У статті досліджено мовні засоби на позначення поняття «атрибутиви Бога» у перших двадцяти псалмах українського перекладу Івана Огієнка. Етнолінгвістичний аналіз способів вербалізації цього значення (за методологією Єжи Бартмінського) показує, що Огієнко, намагаючись перекласти з науковою точністю і водночас створити основу для української літературної мови, використовував цілу скарбницю українських лексичних і лексико-граматичних засобів, що втілюють в життя мисленнєві схеми східних народів щодо ознак Бога. До них, зокрема, належать: «недосяжний» – перебування у найвищій частині сакральної концептуальної моделі «верх – низ»; «всемогутній» – джерело людської сили; «захисник» – захист від ворогів; «той, хто любить праведного», «бездоганий», «запальний, страшний» та ін. Дослідження способів вербалізації найпоширеніших концептуальних моделей відкриває широке поле для подальших досліджень мовного образу Бога в контексті детального аналізу дій учасників груп «Бог–людина (грішник/праведник)» та «Бог–диявол».

Ключові слова: атрибутив; лінгвістична модель; семантика.

WYBRANE ATRYBUTY BOGA W ŚWIETLE UKRAIŃSKIEGO PRZEKŁADU PSAŁTERZA IWANA OHIJENKI

Streszczenie

Artykuł zawiera analizę sposobów i środków językowych, które eksplikują semantykę terminu „atrybuty Boga” w pierwszych dwudziestu psalmach ukraińskiego przekładu Pisma Świętego autorstwa Iwana Ohijenki. Ten wybitny tłumacz, naukowiec oraz dydaktyk języka ukraińskiego dążył do stworzenia doskonałego przekładu Biblii, kierując się przy tym naukową skrupulatnością, jednocześnie tworząc podstawy współczesnego ukraińskiego języka literackiego. Etnoling-

wistyczna analiza sposobów werbalizacji ogólnego znaczenia „atrybuty Boga”, oparta na metodologii Jerzego Bartmińskiego, ujawniła, że w celu dokładnego oddania myślowych schematów narodów Wschodu, odnoszących się do cech Boga Izraela, Iwan Ohienko zastosował bardzo szeroki zakres zarówno elementarnych środków leksykalnych, jak i różnorodnych struktur leksykalno-gramatycznych. Spośród najważniejszych, wyodrębnionych w wyniku analizy atrybutów Boga, które stanowią jeden z głównych filarów językowego obrazu jedynego bóstwa Izraelczyków, warto wymienić następujące: „nieosiągalny, przebywający na niebiosach”, „wszechmogący”, „obronca” i jego korelat „zbawiciel”, „miłujący sprawiedliwych”, „Bóg, który słucha/odpowiada”, „doskonały” oraz „zwycięzca”, korelujący z pojęciami „sprawiedliwy sędzia”, „gniewny” i „straszny”.

Analiza sposobów werbalizacji semantyki terminu „atrybuty Boga” ukazuje szeroki kontekst dalszych badań nad językowym obrazem Boga w tekstach psalmów, m.in. w kontekście szczegółowej analizy zestawień, np. „Bóg–człowiek (grzesznik/sprawiedliwy)” czy „Bóg–diabeł”.

Słowa kluczowe: atrybut; językowy obraz; semantyka.

SOME ATTRIBUTES OF GOD
IN LIGHT OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE PSALTER
BY IVAN OHIENKO

S u m m a r y

This article is an examination of the linguistic means used to denote the term “some of God’s attributes” in the first twenty psalms of the Ukrainian translation by Ivan Ohienko. The ethnolinguistic analysis (based on the methodology of Jerzy Bartmiński) of the ways of verbalising this meaning shows that the translator – in his efforts to translate with scientific accuracy and, at the same time, create the basis for a Ukrainian literary language – used a whole treasury of Ukrainian lexical and lexical-grammatical means, implementing the thought patterns of the Eastern nations concerning the characteristics of God. These include, in particular: “unreachable” – being at the highest part of the “top-down” sacral conceptual model; “almighty” – the source of human power; “defense” – protection against enemies; “the one who loves the righteous”, “impeccable,” “irascible, fearsome,” and others. Research on the ways of verbalising the most common conceptual models opens up a broad field for further studies of the linguistic image of God in the context of a detailed analysis of the actions of the members of the groups “God–Man (sinner/righteous)” and “God–the devil”.

Keywords: attribute; linguistic model; semantics.